

تصویر ایران در فیلم‌های سی‌وهشتمین جشنواره فیلم فجر

پژوهش «تصویر ایران در فیلم‌های سی‌وهشتمین جشنواره فیلم فجر» در بهمن ۱۳۹۸ در مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری انجام شده است و تلاش کرده از خلال فیلم‌های موجود در جشنواره مسائل جامعه ایران را درک و تحلیل کند.

مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری با بهره‌گیری از شبکه تحلیل‌گران فرهنگی و هنری و منتقدین سینما، سیاست‌گذاری جشنواره فیلم فجر را در کانون بررسی‌های راهبردی خود در عرصه هنر قرار داده و از منظری سیاست‌گذارانه به تحلیل و بررسی فیلم‌های نمایش داده شده در این جشنواره و کلیت آن پرداخته است. واقعیت این است که تحلیل «فیلم‌های سینمایی» در یک دوره خاص اگر همراه با مشاهدات میدانی، پیمایش‌ها و مصاحبه‌ها، ادبیات و فیلم‌های مستند، انجام شود، داده‌های مهمی برای شناخت واقعیت‌های جامعه در اختیار قرار می‌دهد؛ امری که در سالیان اخیر کمتر مورد توجه سیاست‌گذاران بوده است. در این گزارش سی‌وهشتمین جشنواره فیلم فجر و روایت سینماگران از جامعه ایرانی برای اهداف سیاست‌گذارانه مورد مطالعه قرار گرفته شده و سه سؤال اصلی مورد جست‌وجوی تیم پژوهش بوده است:

از منظر سینماگران ایرانی: ایران امروز چگونه است؟ چرا ایران این‌گونه است؟ چگونه باید آن را تغییر داد؟

طبیعی است که سینماگران در فرایند ساخت و نمایش فیلم‌های خود لزوماً و به‌طور آگاهانه به سؤالات بالا فکر نکرده‌اند، اما روایت آن‌ها از وقایع، دغدغه شخصیت‌ها، انتخاب میزانشن‌ها و پایان‌بندی فیلم‌ها همه از «نوع مواجهه سینماگران» با «صورت مسئله زیباشناختی و جامعه‌شناختی» که خود طرح کرده‌اند، خبر می‌دهد. پاسخ به سه پرسش فوق با مطالعه ۲۸ فیلم اکران شده در جشنواره فجر، به شرح ذیل است:

ایران امروز چگونه است؟

انعکاس سینما از ایران جامعه‌ای آغشته به «آسیب‌های اجتماعی» مختلف است، جایگاه «مذهب»، «اعتماد» و «سرمایه اجتماعی» در آن روبه‌افول است، «اقتشار در حاشیه» تحت فشار هستند و هم جامعه و هم سیاست‌مداران، «قمارهای سیاسی و اجتماعی» را به «تولید اقتصادی باثبات» ترجیح می‌دهند. شکاف عمیق بین «الگوهای فرهنگی مورد حمایت عموم جامعه» و «الگوهای فرهنگی مورد حمایت نظام سیاسی» وجود دارد. «امید» برای بهبود وضعیت در آینده اندک است و به دلیل ضعف و ناکارآمدی نهادهای حقوقی و قانونی، اشخاص خود را نسبت به تعیین سرنوشت مسئول می‌دانند و در صورت لزوم ترجیح می‌دهند خود نسبت به اصلاح شرایط اقدام کنند.

چرا ایران این‌گونه است؟

از نگاه سینما، وضعیت حکمرانی مقصر شرایط است، گویی حکمرانان به استناد فیلم «خون شد» مسعود کیمیایی، سند خانه را از آن خود کرده‌اند و نظام اجتماعی و معرفتی موردحمایت آنان پاسخ‌گوی ناهنجارهای کنونی نیست. شیوه حکمرانی مسلط، در بسط اخلاق و حفظ سلامت آسیب‌دیدگان فیزیکی و روانی ناموفق است و ناهنجاری اقتصادی جامعه را به سمت مخدرها سوق داده و گونه‌های مختلف استبداد، مخصوصاً استبداد فرهنگی، اعتماد عمومی را خدشه‌دار کرده و نوعی ناشنوایی جمعی پدید آورده است. بررسی شاخص‌هایی چون حاکمیت قانون، اثربخشی و کارایی، پاسخ‌گویی، کیفیت قوانین و مقررات تنظیمی و مشخصاً کنترل فساد بیانگر آن است که از منظر اغلب فیلم‌های اکران‌شده، «کیفیت نازل حکمرانی» و «ضعف‌های نظام حکمرانی» علت اصلی تصویر ناخوشایندی است که از ایران در جشنواره سی‌وهشتم ارائه شده است.

چگونه می‌توان ایران را تغییر داد؟

«اعتراض و انتقام از شرایط بدون هیچ پشتوانه معرفتی مشخص» درعین حال «توجه نظام سیاسی به آخرین تلاش‌های معترضین جامعه ایرانی برای بیان اعتراض‌های خود در چارچوب ساختارهای موجود و خطر خارج‌شدن این اعتراض‌ها از ساختار کنونی»، «بازنگری درباره جایگاه دین در سیاست رسمی»، «هشدار نسبت به نفوذ نیروهای بیگانه در عالی‌ترین سطوح نظام سیاسی»، «مبارزه با جزم‌گرایی اعتقادی و اعتنا به تکثر فرهنگی»، «رجوع به نوعی عرفان عرفی در غیبت مذهب رهایی‌بخش»، «شکستن هنجارهای اجتماعی» و «ترجیح هویت‌های خرد و یا جهانی بر فرهنگ ملی» از پیشنهادهایی است که فیلم‌ها در لابلاي متون فرهنگی خود برای «اصلاح» شرایط تجویز کرده‌اند.

در این گزارش بعد از طرح مختصر چارچوب نظری برای مطالعه فیلم‌ها، تحلیل مضمونی فیلم‌ها به تفکیک هر فیلم آمده است. پس از تحلیل مضمونی تک‌تک فیلم‌ها، مؤلفه‌های سازنده تصویر ایران در مجموع فیلم‌های جشنواره فجر ۱۳۹۸، ذیل عناوین «مذهب»، «حاکمیت مرکزی»، «آسیب‌های اجتماعی»، «تابوهای اجتماعی (نامتعارف‌ها)»، «گسست نسلی»، «اعتراض»، «امید»، «زنان»، «فضای مجازی»، «هویت‌های محلی»، «فرایندهای جهانی»، «محورهای غایب»، توصیف و تشریح می‌شود. در پایان نیز گزارش مرکز بررسی‌های استراتژیک از جشنواره فیلم فجر ۱۳۹۸، ذیل سه عنوان «وضعیت حکمرانی»، «وضعیت سرمایه اجتماعی» و «فرهنگ عمومی و سیاست رسمی» جمع‌بندی شده و تأمل درباره آن به سیاست‌گذاران پیشنهاد می‌شود.